

UDK 82.09

Stručni rad

Krsto PIŽURICA (Podgorica)

SOLAROVO KAPITALNO DJELO

(M. Solar, *Povijest svjetske književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.)

Ovaj prilog prikaz je *Povijesti svjetske književnosti* Milovoja Solara. Autor primjećuje da Solar ima izvanredan osećaj za vrijeme i vremenski kontinuitet. On u vremenskoj kontekstu ispituje, proučava i vrednuje književne epohe, njihove reprezentante i reprezentativna djela odabranih autora. Učinio je pomak u proučavanju djela usmene književnosti, a istorijsko osećanje vremena dominira i pri proučavanju djela pisane literature. Ima deskripcije u metodu njegova proučavanja literature, ali u pozadini je znanost i znanstveni pristup. On ima smisla za sistemsko proučavanje literature i pojava u njoj. Kad je počelo razgraničavanje literarnih rodova i vrsta, on se pokazao kao dozrio proučavalac i naučnik širokih mogućnosti koji djeluje pouzdano i uvjerljivo. Njegovo proučavanje epoha, stilova, tehnike pisanja, oblika, ideja i struktura je svestrano i toliko sugestivno da zadivljuje i zadovoljava i nauku i laičke ukuse.

Ključne riječi: *Milivoj Solar, Povijest svjetske književnosti*

Slušao sam u Zagrebu na trećem stupnju jugosl. književnosti za šk. 1973–4 Solarova predavanja iz kolegija „Strukturalna poetika“, položio pred njime ispit „s ocjenom odličan“, čitao njegovu knjigu „Ideja i priča“ (1974), kao i onu pod naslovom „Književna kritika i filozofija književnosti“ (1976), i koristio u (svojoj) nastavi književnosti njegovu „Teoriju književnosti“ (1976), (koja je, uzgred, do 1983. doživjela osam izdanja), a sada je preda mnom Solarovo kapitalno djelo „Povijest svjetske književnosti“. Knjigu je izdao „Institut za crnogorski jezik i književnost“, ustanova mlada, ali već renomirana na mapi crnogorskoga izdavaštva i nauke o jeziku i književnosti. U toj ustanovi okupljen je mlad poletarski kolektiv oko Adnana Čirgića i Aleksandra Radomana, u kome se naslućuje nada za crnogorski jezik i književnu kritiku.

Sa sluhom za vrijednosti, ta ustanova je, ne bez razloga, došla na ideju da izda ovo kapitalno djelo i nije se prevarila.

„Povijest svjetske književnosti“ u podnaslovu ima odrednicu „kratki pregled“, što izvjesno treba da znači ograničavajući faktor za autora djela i izvjesnu „ograda“ za njegovu namjeru. To u slučaju da se knjiga ne „dopadne“ i opravda nedovoljnosti ako čitateljstvo ukaže na njih. Međutim, odmah treba naglasiti da knjiga predstavlja pravu vrijednost u svojoj oblasti te da su njeni dometi vrhunskoga karaktera, a u pogledu obimnosti – sve je relativno, pa i broj stranica ove knjige koja seže do cifre od 371. Knjiga je izašla u okviru izdavačeve bibl. „posebna izdanja“, donosi imena recenzenata i kratku „bilješku o autoru“. Zapanjuje broj Solarovih posebnih izdanja djela, koja toga zagrebačkog univerzitetskog profesora svrstava među najuglednije stvaraoce bivšeg jugoslovenskog prostora. Kao i svaki ljudski poduhvat – i Solareva „Povijest“ nosi metodološke specifičnosti, pa u formalnome pogledu ova knjiga se razlikuje od Kohana ili Skerlića i njima sličnih literarnih historičara i izvjesno pokazuje kompatibilnije osobenosti građe i njezinu cjelovitu preglednost. Poslije tri predgovora, u formalnom pogledu je knjiga strukturirana iz „uvoda“ i deset poglavlja, pri čemu se poglavlje „Antika“ dijeli na dva potpoglavlja, a poglavlja „Modernizam“ na četiri. Struktura poglavlja je sljedeća: 1. Usmena kultura. Mitologija, 2. Drevni istok. Temelji velikih religija, 3. Antika – A) Grčka književnost, B) Rimska književnost, 4. Srednji vijek, 5. Renesansa, 6. Barok, 7. Klasicizam i prosvjetiteljstvo, 8. Romantizam, 9. Realizam, 10. Modernizam – A) Esteticizam, B) Avangarda, C) Kasni modernizam, D) Postmodernizam. Slijedi: Umjesto zaključka, Konceptije povijesti svjetske književnosti, Literatura, Indeks imena i anonimnih djela i Bilješka o autoru.

Solar začetke, korijene, svjetske književnosti izvodi iz mitologije, religije i legende. Po njemu „povijest svjetske književnosti moguća je jedino kao projekcija“, a da se „velike književne epohe mogu samo arbitrarno odrediti“. On saopštava „da cjelokupnu povijest svjetske književnosti nekako moramo „razdijeliti“ kako bismo je uopće mogli nekako „prikazati“. Ističući ograničavajuće faktore, autor ističe da bi „književnost morala biti stara kao i jezik, što će reći kao i čovječanstvo“. Prema autoru – fazu prelaza od „signalnog jezika“ do simboličnog jezika nauka ni izdaleka nije razriješila, a da faza pretpovijesti povijesti književnosti mnogo dublje traje od razdoblja koje nauka opisuje. Među ograničavajućim problemima pri fiksiranju i proučavanju svjetske književnosti Solar ističe fazu „usmene kulture“. Solar zaključuje: „Književnost je, po svemu sudeći, posljedica vrlo složenih procesa u razvitku čovječanstva, pa njezino podrijetlo valja tražiti u više različitih 'izvora', možda čak i u smislu nastajanja iz više dosta različitih 'početaka'“. Solar

ističe mitologiju kao temelj cjelokupne književnosti, te da proučavanje svjetske književnosti treba njome i započinjati. On saopštava da su prema zapisima najstarije mitologije „egipatska i ona koja pripada narodima u područjima Mezopotamije, a najutjecajnije su za europski kulturni krug grčka i židovska“. I Čerčil saopštava: „Sem Atine i Jerusalema ne postoje druga dva grada koji više znače za čovječanstvo. Poruke koje su nam Grci i Jevreji saopstili kroz svoju religiju, filozofiju i umjetnost glavne su kule svetilje modernog vjerovanja i kulture“ (5/510). Prema Solaru jevrejska mitologija „ušla je u temelje europske kulture preko 'Biblije'“.

Pitanje prožimanja mitova i religija oduvijek je dražilo proučavaoce svjetske literature. Solar ističe da „sačuvani tekstovi sumerskih i akadskih mitova pokazuju da je između egipatske i mezopotonske, židovske i grčke kulture bilo dodira i međusobnih utjecaja“, a da su „grčku mitologiju postupno preuzeli Rimljani“. Primat grčke kulture u odnosu na rimsku ističe i Hegel. Po Solaru „Biblija“ je ključna knjiga za razumijevanje cjelokupne književnosti svih naroda koji su preuzeli kršćanstvo. Bogovi, anđeli, muze starih mitologija, stalni su izvori simbolike u svjetskoj literaturi, kao i heroji iz grčkog mita. On navodi junake grčkog mita, spominje bogove, muze i Prometeja, koji je uz znanu žrtvu sa vatrom zadužio čovječanstvo što ga je naučio pisati.

Solar ističe da je značenje indijske mitologije za svjetsku književnost „gotovo nemoguće iole točnije odrediti“, ona je temelj i pozadina bogate i razvijene književnosti indijskog potkontinenta. Moguće je da je njena veza s persijskom, židovskom i grčkom mitologijom postojala, te da su unutar toga mogućeg jedinstva počeci svekolike književnosti. Preko Indije moguće su i veze Zapada s kineskom mitologijom. Solar spominje i osnivanje velikih religija, kao Isusa, Budu, Zaratustru, Konfučija, Muhameda. To poglavlje Solar zaključuje: „Upravo pozivanje na izvore tradicije upozorava da se novo uvijek može graditi jedino na starim temeljima, a što su ti temelji skriveni u dalekoj prošlosti o kojoj možemo tek nagađati, nipošto ne znači da priča o povijesti svjetske književnosti ne mora baš njima započeti“.

Prelazeći na epove i religiju, Solar „Ep o Gilgamešu“, sačuvan na akademskom jeziku, a zapisan oko 1700. p.n.e., smatra „najstarijim epom svjetske književnosti“. On provlači sadržajnu nit toga djela. Spominje potom „Bibliju“ i „Vede“. „Bibliju“ smatra svetom knjigom hrišćanstva i dijeli je na „Stari zavjet“ i „Novi zavjet“. Prvi dio „Biblije“ smatra „svojevrsnom poviješću izraelskog naroda“, a „Novi zavjet“ je napisan poslije Isusa Hrista. Iz prvoga dijela djela ističe „Pjesmu nad pjesmama“, koja ima sistemske vrijednosti. Iz drugoga dijela ističe „Jevandlja“ kao temeljni dio „Novoga zavjeta“. Za „Vede“ Solar smatra „da se ne bi mogle nazvati „svetim pismom“. Saopštava da su „nastajale u dugom razdoblju, od otprilike 1500 prije Krista“. Od indijskih

epova Solar navodi „Mahabharatu“ i „Ramajanu“, pri čemu za prvi saopštava da je „otprilike dvadeset puta veći od „Ilijade“ i „Odiseje“ zajedno. Izlaže i fabulu indijskih epova. Od religija (istočnih) koje su mogle imati uticaja na formiranje književnosti, Solar spominje konfučizam, daoizam, budizam i najmlađi od njih – islam. Poglavlje o religijama koje su mogle imati uticaja na književnost, Solar završava pitanjem: „Je li to slučajno ili postoje neki dublji razlozi zbog kojih su velike svjetske religije, kao budizam, konfučijanizam i daoizam, pa i temelji židovstva i kršćanstva, kao i grčka filozofija, nastali otprilike u gotovo istom razdoblju svjetske povijesti, ostaje otvoreno pitanje“.

Razdoblje od tzv. *homerskih dana*, otprilike od 800. p.n.e do propasti Rimskoga Carstva (5. poslije Isusa) Solar naziva *antikom*. Nju „čini kontinuirani razvoj dviju velikih književnosti, grčke i rimske“. Antičku književnost tako nazvanu – Solar ipak posebno fiksira, dakle kao a) „grčku književnost“ i b) „rimsku književnost“. Razdoblje *antike* Solar započinje prikazom grčkih epova, dakle Homerovih epova „Ilijada“ i „Odiseja“, a završava prikazom faze *helenizma* i u njemu Ksenofantom, autorom iliričkih romana. Za „Ilijadu“ Solar kaže da ima 15693 heksametra, a da je „Odiseja“ nešto kraća – ima 12110 heksametara. Solar daje nit – liniju na kojoj je komponovana „Ilijada“, što čini i u odnosu na „Odiseju“. Poslije Homera slijede: Hesiod, Alkej, pjesnikinja Sapfa, Ana Kreant, Pindar. Slijedi potom basnopisac Ezop i tragičari: Eshil, Sofokle i Euripid. Eshil je „začetnik drame“. Po Solaru „prema trojici tragičara, komedija ima samo jednog velikana, a to je Aristofan“. Sumirajući dramsku književnost, Solar zaključuje: „uz grčku epiku, liriku, tragediju i komediju, ne manji doprinos svjetskoj književnosti čine filozofija, historiografija i retorika“. U tome kontekstu on spominje Sokrata, Platona i Aristotela. Od istoričara spominje Herodota i Tukidida, a od retora Isokrata i Demonstena.

Započinjući razdoblje „Rimske književnosti“ Solar kaže: „naziv 'rimska književnost' izveden je iz naziva države, koja je dobila ime prema glavnom gradu Rimu, pa se uglavnom rabi za književnost pisanu na latinskome jeziku od 3. stoljeća prije Krista pa do sredine ili kraja 6. stoljeća, odnosno do propasti Rimskog Carstva“. Solar dalje ističe da je „rimska književnost najutjecajnija književnost u europskoj pa i u svjetskoj povijesti“. Čini se da Solar malo govori o društvenoj uslovljenosti književnosti, pa tako i ovđe. Za predstavnike *rimske književnosti* Solar uzima: Plauta, Lukrecija, Katula, Cicerona, Vergilija, Horacija, Seneku, Gaj Petronija, Valerija i Apuleja. Za svakog od navedenih velikana, Solar je odrednicom istakao značaj za svjetsku književnost, pa je, primjerice, za Apuleja rekao da je uticao „na kasniji razvitak pripovijedne književnosti“, Marko Valerije je „utemeljitelj epigrama kao priznate književne vrste“, Seneka je „puno utjecao na europsku filozofsku,

a još više dramsku književnost“, a k tome uz G. Petronija značajan je za pojavu satire, Ovidije je značajan za pojavu elegije, Horacijeve „pjesme“ drže se „najvećim dometom rimske lirike“, Vergilije je tvorac „Enejide“, Ciceron je „središnja osoba zlatnog vijeka rimske književnosti“, Plaut je „izvan svake sumnje najveći rimski i jedan od najvećih svjetskih komediografa“ i sl. To poglavlje završava napomenom da će područje o kome je riječ „obuhvatit s vremenom kršćanstvo, nova velika religija koja će promijeniti svijet u idućim tisućljećima“.

U odgovarajućem poglavlju Solar predočava razmirice u vezi s vremen-
skim određenjem „srednjeg vijeka“. On saopštava da „trajanje epohe srednjeg
vijeka povjesničari određuju uglavnom na otprilike tisuću godina, s time što
se kao početak najčešće uzima 476. kao godina propasti Zapadnog Rimskog
Carstva, a kraj se dosta različito datira“, po nekima čak do francuske revolu-
cije 1789. godine. Tokom tih godina književnost se mijenjala, pri čemu se
uzima da su „djela Aurelija Augustina (354–430) možda najbolji primjer za
uvod u srednjovjekovnu književnost“. To vrijeme porodilo je autobiografiju
kao književnu vrstu, „ustanovljena je nova književna vrsta, legenda, *vita*“,
unijelo ideal sveca u srednjovjekovnoj književnosti, ali i viteza, ratnika „bez
mane i straha“, porodilo trubadure i vagante, silno uticalo na razvoj ljubavne
lirike i sl. Primjere „novog književnog lika kršćanskog viteza“ nalazimo u
epovima toga razdoblja, od kojih su najpoznatiji: francuski „Pjesme o Ro-
landu“, španski „Pjesme o Sidu“, njemački „Pjesme o Nibelunzima“ i finski
„Kalavela“. Solar saopštava: „Vaganteka i trubadarska lirika može se povezati
sa srednjovjekovnom junačkom poezijom i viteškim romanima“. Po njemu
francuski pjesnik „Fransoa Vijan je najveći lirski pjesnik srednjeg vijeka“, a
za Danteovu „Božanstvenu komediju“ kaže da je to djelo u kojem se ogleda
cjelokupni svijet srednjeg vijeka, na način usporediv kako se u Homerovim
epovima ogleda svijet antičke Grčke“. Njegovo pisanje o Danteu je dopadljivo.

Solar saopštava da je pored Zapadnog Rimskog Carstva, u kome je
dominirao latinski jezik, postojalo Istočno Rimsko Carstvo. Iz posljednjeg
„potječe glasovita arapska zbirka priča „Tisuću i jedna noć“. Akcentira lik
Šeherezade. Solar svoj pogled upire i prema Kini i prema Japanu. Kineski
pjesnici okreću se i „prema društvenim problemima“. Japansku pjesnikinju
Ono no Komaki imenuje i „najljepšom ženom Japana svih vremena“, navodeći
i kiticu iz njena pjesništva.

Poput razdoblja „srednjeg vijeka“, prema Solaru teško je odredivo i
razdoblje „renesanse“, pri čemu neki uzimaju da to razdoblje traje od 13. do
17. stoljeća, dok drugi misle da ga treba smjestiti „otprilike od 15. do kraja
16. stoljeća“. Solar ne osporava prekretničko značenje *renesanse i human-
izma*, posebno u odnosu na srednjovjekovlje. Saopštava da je „o jedinstvenoj

duhovnoj pozadini“ cjelokupne renesansne knjiŹevnosti ipak dosta teŹko govoriti. Na čelo toga razdoblja Solar stavlja Petrarku (1304–1374), zatim slijede: Bokačo, Ariosto, Makiaveli, Rable, Motenj. On zaključuje: „sve su to vrhunska ostvarenja, pa ipak je renesansa vjerojatno najveći domen postigla u romanu i drami, zahvaljujući dvojici pisaca, koji poput Dantea u srednjem vijeku, ne samo da izražavaju cjelinu vlastite epohe nego ju i premašuju, pripadajući po mnogim osobinama i idućoj. To su Servantes (1547–1616) i Šekspir (1564–1616)“. Za Servantesa kaže da je obogatio knjiŹevne konvencije novele, a da je „utjecaj *Don Kihota* na svjetski roman tako velik da bismo gotovo mogli reći kako ga svi kasniji romani samo nastavljaju“. Solar je našao mjesta i za „pikarski roman“ u Španiji toga razdoblja. Za Šekspira vezuje i tzv. elizabetanski ili Šekspirov sonet. Šekspir je, naravno, dramatičar. Po Solaru Servantes i Šekspir „stvorili su uzore za dvije knjiŹevne vrste koje će postati reprezentativnim vrstama novoga vijeka“. U okviru toga poglavlja Solar spominje i Galileja i E. Roterдамskog.

To Solarevo poglavlje donosi i novinu: našli su u njemu mjesta i hrvatski knjiŹevnici. Od njih spominje: Nikšu ..., Šiška Menčetića, Džora DrŹića, Marka Vetranovića, Marina Krstičevića, te „svjetske pisce“ Marka Marulića i Marina DrŹića. Nije izostavio ni Petra Hektorovića i Petra Zoranića. Zoranićeve „Planine“ smatra romanom.

Za „barok“ Solar saopštava da je to „doista prava velika knjiŹevna epoha koju povjesničari knjiŹevnosti pokušavaju odrediti značajkama koje bi bile svojstvene isključivo načinu umjetničkog oblikovanja“. To razdoblje, prema Solaru, dolazi poslije *renesanse*, i on ga omeđuje godinama između 1570. i 1670. godine. Kao preteču toga razdoblja on uzima italijanskoga pjesnika Torkvata Tasa, a da se njegovo „životno djelo, ep „Oslobođenje Jerusalima“ ubraja u vrhunska osvarenja svjetske epike“. Solar ep analizira. Za Tasovu dramu „Aminta“ kaže da ju je „hrvatski pjesnik Dinko Zlatanić prvi u Europi preveo izravno iz rukopisa i tiskao taj prijevod 1580, prije nego što je uopće objavljen original“. Iza Tasa Solar pominje italijanskoga pjesnika Marina, prema čijem je imenu stvoren naziv „marinizam“. Takođe, prema španskom pjesniku Gongoru čitava škola je dobila naziv „gongorizam“.

To razdoblje dalo je u sedamnaestom vijeku u Španiji „koje povjesničari španjolske knjiŹevnosti zovu 'zlatnim vijekom'“ dramatičare svjetske slave: Lope de Vegu, Tirso de Molinu i P. Kalderona. Tirso de Molina stvorio je Don Žuana, junaka svjetske slave i simbola zavodništva. U sklopu toga razdoblja spomenut je i veliki engleski pjesnik Džon Milton (1608–1674) koji je prema mišljenjima historičara engleske knjiŹevnosti „posljednji veliki etičar renesanse, ali se u okvirima povijesti svjetske knjiŹevnosti zbog njegova životnog djela, epa 'Izgubljeni raj', s mnogo opravdanja može držati i važnim

pjesnikom epohe baroka“. Barok je po Solaru bio vrlo važna epoha i u hrvatskoj književnosti. Reprezenti su Ivan Gundulić (1589–1638) i Junije Palmatić (1607–1657). To poglavlje svoje „Povijesti“ Solar zaključuje konstatacijom da se „barok može shvatiti kao jedna od temeljnih epoha povijesti europske književnosti“.

Razdoblje „Klasicizma i prosvetiteljstva“ Solar je svestrano opisao. Započeo ga je konstatacijom da se „povjesničari svjetske književnosti ne slažu ni u određenju, ni u trajanju, niti u imenu velike književne epohe poslije baroka, a prije romantizma“. To razdoblje on fiksira „od kraja 17. do kraja 18. stoljeća“. Unutar toga razdoblja fiksiraju se nazivi kao „klasicizam“, „prosvetiteljstvo“ i „sentimentalizam“. S pozivom na Bualoa Solar ističe da to razdoblje naglašava „važnost razuma u književnom stvaralaštvu, a upravo će pojam razuma postati ključnim pojmom kulture 18. stoljeća“. Racionalizam je postao temelj vladajuće poetike „umjesto barokne intuicije, pretpostavlja se da razum mora imati odlučujuću ulogu u književnom stvaralaštvu“. Solar ističe da je nova poetika razrađena posebno u Francuskoj, a da francuska književnost „postaje vodećom europskom književnošću“. Nove ideje su, po Solaru, obuhvaćene posebno u „Enciklopediji“ francuskih enciklopedista. On naglašava da „poetika klasicizma uvelike ponavlja učenja već razrađena u staroj retorici, poziva se na Aristotela i Horacija“. Među radovima, prema Solaru, postoji jasna vrijednosna hijerarhija, pa je tragedija „smatrana vrhunskim književnim rodом“. U tome pogledu on naglašava stvaralaštvo Kornelija i Rosina. No bez obzira što „komedija nema visok status u klasicističkoj poetici tri komediografa ostvaruju djela koja obilježavaju epohu“. To su: Molijer, Goldoni i Bomaš. „Razlog bi tome možda mogao biti u velikim mogućnostima kritike društvenih običaja i naravi, koji se kriju u komediji, a koje tako uporno zagovara prosvetiteljstvo“. Prema Solaru „najutjecajnija osoba cjelokupne epohe je Volter“. On se zadržava na Volterovom djelu. Preteču *sentimentalizma* Solar vidi u engleskome piscu Ričardsonu (1689–1761). Popularnosti romana, kao književne vrste, prema Solaru doprinijeli su romanopisci Defo i Svift. On naglašava njihovu svjetsku važnost i zaključuje: „U epohi klasicizma i prosvjetiteljstva, osobito u kasnijem razvoju, roman potpuno zamjenjuje ep i tragediju u smislu vrhunskih književnih ostvarenja“. Solar raspravlja i o Didrou. To poglavlje Solar završava pričom o basnopiscima Lesingu i La Fontenu, spominjanjem M. Reljkovića i A. Kačića, kao i Ruđera Boškovića. U zaključku saopštava da se u „epohi klasicizma i prosvetiteljstva nalaze korijeni onoga razvoja koji će dovesti do modernizma“.

Poslije tumačenja riječi „Romantizam“ s osloncem na pjesnike – Solar je prešao na opis epohe „Romantizma“ čije se trajanje „podosta različito određuje“ i zaključuje: „uvjetno se može reći kako se danas uglavnom

smatra da se na razini svjetske književnosti romantizam javlja u zadnjoj trećini osamnaestog stoljeća a traje do četrdesetih godina ili do polovine devetnaestog stoljeća“. Za tu epohu Solar kaže da je „neprijeporno da je povjerenje u zdrav razum u književnosti gotovo nepovratno izgubljeno, pa se kao načela prave spoznaje sada javljaju intuicija, mašta i um, koji je shvaćen kao sposobnost uvida u bit svijeta, nadređena razumom“. Solar ističe da je težnja za univerzalnošću vodila romantičare prema zahtjevu za „apsolutnom poezijom“, a da se suprotstavljaju optimizam „konačne i apsolutne spoznaje s pesimizmom takozvane „svjetske boli“. Od romantizma po Solaru, u sustavu književnih vrsta, počela je „žanrovska pometnja“. Imenuje vrhunske filozofe epohe: Šelinga, Hegela, Kanta, Šopenhauera, a na čelu literarnih stvaralaca epohe stavlja Rusoa, za koga kaže: „Njegovi pogledi, svjetonazor i književno stvaralaštvo u potpunosti odgovaraju romantizmu“. Poslije Rusoa slijede: Gete, Šiler, Hofman, Navalis, Bajron, Šeli, Kits, Valter Skit, Andersen, Po, Hajne, Igo, Šatobrijan. Za Igoa kaže da je „središnja ličnost francuskog romantizma“ pri čemu posebno naglašava njegov predgovor drame „Kromvel“. Solar akcentira značaj francuskoga romana, pripovjednu prozu i sentimentalni roman. U drami spominje Misea, a u noveli Merimea, spominje Manconija i Leopardija.

Zasluzno mjesto u povijesti svjetske književnosti, Solar je dodijelio i predstavnicima slovenske literature – Rusima Puškinu i Ljermontovu, Poljaku Mickijeviću i Ukrajincu Ševčenku. Za Puškina kaže da se „za kratkoga života okušao u gotovo svim književnim vrstama“, ističući posebno Puškinov roman u stihovima „Jevgenije Onjegin“, prvi „doista vrhunski roman ruske književnosti“, za Ljermontova kaže da je „bio svestrano obrazovan“, za Mickijevića da se drži „utemeljiteljem i neprijepornim prvakom poljskog romantizma“, a za Ševčenka da je „ukrajinski književnik“. „Oba su (Mickijević i Ševčenko – K. P.) izrazito nacionalni pjesnici, oba su bitno utjecala na standardizaciju književnih jezika vlastitih naroda i oba su ostvarili djela koja su prešla granice vlastite književnosti“.

Kako se romantizam kod pojedinih evropskih naroda javljao i u formi nacionalnog buđenja – to je Solar tom razdoblju dodijelio posebno mjesto u hrvatskoj kulturi i književnosti. Po njemu razdoblje preporoda, premda uslovljeno posebnim političkim i kulturnim okolnostima, uveliko se oslanjalo „i na ideje romantizma“. To razdoblje važno je u hrvatskoj književnosti „jer upravo u to vrijeme hrvatska književnost dobiva ne samo novi zamah nego i nove osobitosti“. Spominje Ljud. Gaja, koji je „uveo jedinstveni pravopis, a nakon njegove djelatnosti prihvaćen je jedinstveni književni jezik“, spominje P. Preradovića koji „ne zaostaje za europskim vrijednostima“, kao ni lirika Stanka Vraza. Solar prihvata mišljenje da je Ivan Mažuranić „najbolji pjesnik

hrvatskog romantizma“. To razdoblje Solar završava konstatacijom: „uveliko u epohi romantizma se prvi put u svjetskoj književnosti može doista i s nekim pravom govoriti o povijesti svjetske književnosti u onom smislu u kojem ju je Gete zamislio: kao o jedinstvu u raznolikosti koje se ostvaruje pojačanom međusobnom komunikacijom“. Romantičari su po Solaru „doista premjestili središte zanimanja s razuma na maštu“.

Solar na široko opisuje razdoblje *realizma*, zadržava se na tumačenju termina i saopštava da je „najopćenitije značenje izvedeno iz Aristotelova pojma *mimesis* (oponašanje)“, a da se pojam *realizma* dosta često uzima „kao književni pravac“, odnosno „kao velika književna epoha između romantizma i modernizma“. Po Solaru „načela poetike realizma zavlada su književnošću otprilike od početka druge trećine devetnaestog stoljeća sve do osamdesetih, pa i devedesetih godina devetnaestog stoljeća“. Realizam je društveno uslovljen. Koliko je teško fiksirati književne epohe – Solar potkrepljuje činjenicom da su iste godine (1857) izašle knjige Bodlerovo „Cvijeće zla“ koju „danas uzimaju temeljnom zbirkom moderne poezije“ i Floberova „Madam Bovari“ koju „svi drže uzorom romana realizma“. Otuda i zaključuje da „biva tako jasno da se opća načela prema kojima se opisuju velike književne epohe teško mogu obuhvatiti jedinstvenom poetikom i neprijeporno prihvaćenim načelima književnog oblikovanja“. Realizam je forsirao pripovijednu prozu – roman i novelu, a biografija, memoari, eseji, pa i književna kritika „slijedi temeljnu funkciju namijenjenu književnosti: ona mora biti manje ili više kritična spoznaja problematike društvenog života“. Roman je postao nasljednik epa. Piše se i drama, dok je lirika nužno „ispala“ pa je „morala krenuti putevima koji su je vodili 'izvan' konvencije realizma“. Naracija je bila vladajuća tehnika stvaranja. Vrhunskim ostvarenjima u smislu realizma, Solar je naznačio Stendalova djela. U centar interesovanja stavio je Stendalov roman „Crveno i crno“, a zatim slijede: Balzak, Flober, Zola, Mopasan; kod Engleza Dickens, kod Rusa Gogolj, Turgenjev, Dostojevski, Tolstoj, Čehov; kod Skandinavaca Ibsen i Strindberg. Raspravlja i o naturalizmu. Od hrvatskih pisaca toga razdoblja, Solar pominje: Šenou, Kumičića, Đalskog, Kozarca, U. i A. Kovačića. To razdoblje Solar završava: „Krajem devetnaestog stoljeća realizam više ne dominira svjetskom književnošću, no utjecaj tehnike koja je u toj epohi razrađena i usavršena nipošto time nije prestao. Štaviše, utjecaj velikih realističkih romana izuzetno se proširio i kasnije, pa čak i izvan granica europskoga kulturnoga kruga“. Spomenuo je i M. Šolohova.

Po Solaru ni u jednoj epohi povijesti svjetske književnosti nije bilo toliko rasprave i polemike u vezi s pojavom trajanja epoha, stilu i tehnici književnog izraza i sl. koliko u epohi „moderne“. Polemike o tome „do zaključaka koji bi bili barem u nekoj mjeri usaglašeni nijesu dovele ni do danas“, zaključuje

Solar. Naziv „moderna“, neke književnosti, pa i hrvatska obično uzimaju „kao naziv jednog razdoblja, najčešće onoga od prijelaza stoljeća pa do početka Prvog svjetskog rata“. Iskrsavaju i teškoće u vezi s nazivom „post-modernizam“. Solar se pita je li taj proces završen negdje sedamdesetih ili osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća?“ Poslije opširnijeg uvoda u epohu „moderne“, Solar zaključuje da je možda „najprikladnije razdijeliti epohu modernizma na 4 temeljna razdoblja: *esteticizam, avangardu, kasni modernizam i postmodernizam*“.

Promjene koje su postupno zahvatile cijelu književnost s kraja 19. stoljeća započele su prvo u poeziji. Već spomenuti Bodler svojom čuvenom zbirkom pjesama na čelu je novog pjesništva. Lansirana je misao o traganju za „nedostižnim savršenstvom ljepote izraza“. Na Bodlera se pozivao direktno pravac nazvan „simbolizam“, koji prožima glasovita parola „L’art pour l’art“ (umjetnost radi umjetnosti). *Esteticizam* postaje značajna karakteristika epohe – pjesništvo se mora oslanjati na shvatanje da je sve prožeto simbolima. Razdoblje ističe zahtjeve za većom autonomijom literature. Rodonačelnici razdoblja su uz Bodlera Lotreman, Mallarmé, Verlaine, Rimbaud. Solar ističe da je modernizam postupno osvajao prozu, pri čemu spominje Rilke i Proust. Od hrvatskih pjesnika toga razdoblja Solar ističe Matoša, Vidrića, M. Begovića i Nazora.

Termin „avangarda“ Solar uzima kao opreku tradiciji, kojoj pripada esteticizam i dekadencija. Avangarda upućuje prema budućnosti. Po Solaru razdoblje *avangarde* traje od „desetih pa do tridesetih godina dvadesetoga stoljeća“. Hronološki gledano osporavanje tradicije započeo je „futurizam“, čiji je osnivač Marinetti (1876–1944). Poetika futurizma je avangarda „zbog naglašenog zahtjeva za radikalnim raskidom s književnom tradicijom i zbog izravnog suprotstavljanja esteticizmu“. Osim u italijanskoj književnosti futurizam je do izražaja došao u ruskoj književnosti, čiji predstavnik je V. Majakovski. Uticajniji od futurizma bio je *ekspresionizam* čije se vrijeme trajanja različito određuje. Najčešće se smatra da traje između 1910. i 1930. godine.

Slijedi *nadrealizam* čijim se utemeljivačem smatra Breton. Smatra se da je nadrealizam bio najuticajniji dvadesetih i tridesetih godina 20. vijeka. Solar opisuje i *impresionizam* i *dadaizam*. Prvacima *avangarde* i cjelokupnog modernizma smatraju se još i: Džojls, Kafka, Virdžinija Vulf, Fokner, A. Frans, Pirandeli, Brecht. Po Solaru „prema mnogim je mišljenjima najutjecajniji europski književnik ne samo toga razdoblja nego i cijele epohe modernizma T. S. Eliot“. Slijedi ga Lorka. Od hrvatskih književnika toga razdoblja Solar spominje A. B. Šamića i M. Begovića, a nešto kasnije i M. Krležu.

O poglavlju *kasni modernizam* naširoko raspravlja. Ističe da „avangarda četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća potpuno zamire“, a da se u razdoblju koje smo nazvali „kasni modernizam“ tradicija još uvijek pov-

ezuje s onim što bismo mogli nazvati „visoka književnost“. A to znači da se književnost modernizma vraća „velikim temama“. U pogledu tehnike govori se o prodoru esejizma u romanu. Prvo djelo „koje podjednako pripada i avangardi kao i kasnijem modernizmu, pa je zato reprezentativno cjelokupnog romantizma je roman „Majstor i Margarita“ Bulgakova (1891–1940). Slijede: Man, Sartr, Kami, Beket, pjesnik Prever, ruski pisac Pasternak. Solar piše o Sartru u sklopu *egistencijalizma*. Za Andrića kaže da je srspski, hrvatski i bosanski književnik, a od drugih pisaca toga razdoblja spominje Ranka Marankovića, Slobodana Novaka, Tina Ujevića, Kaštelana, Mihalića, Slamniga. Spominje i Krležin roman „Zastave“.

Opis „Postmodernizma“ Solar je započeo: „Rasprave o postmodernizmu toliko su obuzele teoretičare i književne kritičare, kao i povjesničare književnosti, od osamdesetih godina prošlog stoljeća, da se naziv ustalio, premda se njegovo značenje još uvijek shvaća i tumači na razne načine“. Taj termin je sinonim za sadašnjost. Spominje Borhesa, Nabokova, U. Eka, M. Kunderu. Pretposljednje poglavlje Solarove „Povijesti svjetske književnosti“ je „Umjesto zaključka“, u kome je sumiranje učinjenoga posla, podsećanje na moguću sudbinu književnosti i navođenje stihova poznatog francuskog pjesnika u kojim stih „Milost za naše zablude, milost za naše grijehe“ ovđe ima i simboličko značenje.

Solar je povijest svjetske književnosti vodio od grčkoga mita, legende i religije do vremena postmodernizma, što je takoreći do naših dana. To je širok vremenski raspon koji i zbunjuje i imponuje. Uspješno obavljen posao najbolja je potvrda izbora odabranoga metoda i stručne predspreme autora. Solar je odigrao priču, naraciju, u kojoj nijesu bili potrebi statistički podaci niti puko zbrajanje pojedinosti događaja – metod koji nije vodio u polemike u osporavanja niti ih je sam izazivao. Rizičan je sam po sebi hod u vremena pritisnuta tamom i vremenskom udaljenošću i izvoditi logične zaključke i davati dopadljive ocjene, ali nije nemoguć. Dužnu pažnju posvetio je velikim svjetskim religijama, sežući do budizma i konfučionizma, pri čemu nije zaboravio ni hristijanizaciju i islam. Veliki narodni epovi Istoka i Zapada, koje Solar navodi svjedok su neuništivosti narodnog duha i stalne iskonske, želje čovjeka da osećaj izrazi. Uz kulturnu i literarnu vrijednost ti epovi su bili riznica narodne prošlosti i dokumentacija vremena. Stiče se utisak iz Solarove „Povijesti“ da se on lako kretao u udaljenoj istoriji epova i davno prošlim vremenima.

Solar ima izvanredan osećaj za vrijeme i vremenski kontinuitet. On u vremenskom kontekstu ispituje, proučava i vrednuje književne epohe, njihove reprezente i reprezentativna djela odabranih autora. Učinio je pomak u proučavanju djela usmene književnosti, a istorijsko osećanje vremena dominira

i pri proučavanju djela pisane literature. Ima deskripcije u metodu njegova proučavanja literature, ali u pozadini njegova proučavanja je znanost i znanstveni pristup. On ima smisla za sistemsko proučavanje literature i pojava u njoj. Kad je počelo razgraničavanje literarnih rodova i vrsta, on se pokazao kao dozrio proučavalac i naučnik širokih mogućnosti koji djeluje pouzdano i uvjerljivo. Njegovo proučavanje epoha, stilova, tehnike pisanja, oblika, ideja i struktura je svestrano i toliko sugestivno da zadivljuje i zadovoljava i nauku i laičke ukuse. Zamršeno prožimanje stilova, ukrštanje uticaja i pojavu novoga, on s lakoćom rješava i premošćuje epohe na način dostojan visokoga dometa. Solarevo proučavanje književnih epoha lišeno je ideologizacije, ali se nazire savremeni filozof materijalističkoga pogleda na svijet, koji u uzročno-posljedičnoj vezi vidi kretanje života i literarnih pojava u njemu.

U proučavanju epskih struktura Solar se sreo i sa likovima odnosnih ostvarenja. U likovima on vidi nosioce ideja, njihovo otjelovljenje duhovnih i svjetovnih principa sredine i epohe. On likove ne šematizuje po principu negativan – pozitivan već ih sagleda u totalu, što će reći u sveukupnosti. Likovi se po Solaru integrišu u cjeline izvan kojih gube vrijednost literarnih ostvarenja. U Solarevom proučavanju literarnih epoha oseća se autorova visoka kultura, široka informisanost, staloženost i iznad svega naučnost, koja na ovim prostorima nije česta. Njegova „Povijest svjetske književnosti“ dobro će doći studentima i profesorima, ali i drugima koji književne pojave prate i proučavaju.

Krsto PIŽURICA

SOLAR'S CAPITAL WORK

(M. Solar, *History of World Literature*, the Institute for Montenegrin Language and Literature, Podgorica, 2012)

In this paper, the author gives a brief review of the *History of World Literature* by Milivoj Solar. The author notes Solar's remarkable sense of time and continuity. In a temporal context, he examines and evaluates literary epochs, their representatives and works of art of selected authors. Solar made a breakthrough in studying works of oral literature, but the historical sense of time prevails in the study of written literature as well. Description is present in his study methods, but science and scientific approach are at the core of the process. Solar's manner of studying epochs, styles, writing techniques, and ideas and structures is so comprehensive that it impresses the science as well as the laymen.

Key words: *Milivoj Solar, History of World Literature*